జాదూ కీ ఝప్పి

కె. అనూరాధ*

రాజకీయ కోలాహలంతో ఎప్పుడూ సందడిగా ఉండే విజయవాడలో 1982-89 కాలంలో మా ఇల్లు చాలా వాటికి కేంద్రంగా ఉండేది. విరసం, ఎపిసిఎల్‌సి, ఇతర ప్రజా సంఘాల కార్యకలాపాలు జోరుగా సాగేవి. ఆ రోజుల్లో విజయవాడలో ఉంటే కనుక చాలా ప్రొద్దునే మా ఇంటికి వచ్చే అతిథి బాలగోపాల్. ఫోను కాల్స్ చేసుకోవడానికి వచ్చేవారు. మా అమ్మ పి అండ్ టి డాక్టరు కావడం వల్ల ఎస్‌టిడి సౌకర్యం ఉండేది. దానికి బాలగోపాల్ గారికి మాత్రమే పూర్తి అనుమతి ఉండేది. ఢిల్లీ, మద్రాసు ఇతర రాష్ట్రాల నుండి ఆయన కోసం వచ్చే మెసేజ్‌లు నేను తీసుకోవటమే గాక ఆయన ఇవ్వమన్న మెసేజ్‌లు కూడా వాళ్లకు ఇచ్చేదాన్ని. హిందీ, ఇంగ్లీషు కూడా రావడం వల్ల ఇబ్బంది లేకుండా ఈ సెక్రటేరియల్ పనులు చేసేదాన్ని. ఆయనకొచ్చిన ఫోను మెసేజ్‌లు అవగానే ఇంకా ఏమిటి సంగతులని అడిగేవారు. జరిగిన సంగతులతోపాటు చక్కటి 'గాసిప్'ను మేళవించి చెప్తుంటే చాలా ఆసక్తిగా వినేవారు. బోలెడన్ని జోకులు వేసి, మళ్లీ నాకు పని అప్పజెప్పి వెళ్ళేవారు.

కవి గుల్జార్ 'మేరా కుఛ్ సామాన్ తుమ్హారే పాస్ పడాహై' అంటూ స్నేహాల మధ్య గడిచిన క్షణాలు, ఊసులు, జ్ఞాపకాల సంపదను గురించి రాస్తాడు. అలాంటి ఎన్నో జ్ఞాపకాలను తడుముతుంటే... నాకు పదే పదే కలిగిన భావన – ఆయన ప్రపంచానికి మేధావి కావచ్చుగాని నాకు మాత్రం 'జాదూ కి ఝప్పి', మేజికల్ పవర్ ఉన్న అద్భుతమైన మనిషి.

బాలగోపాల్ సార్‌తో ముప్ఫై సంవత్సరాల అనుబంధాన్ని నాలుగు పేజీల్లో చెప్పడం అసాధ్యం. నా పెళ్లి, ఉద్యోగం, పిల్లలు, కుటుంబ విషయాలకు సంబంధించి

* మానవహక్కుల వేదిక విశాఖ జిల్లా కార్యదర్శి

తీసుకున్న అన్ని ముఖ్యమైన నిర్ణయాలపై ఆయన ముద్ర ఉంది. 1990లో నేను చిక్‌మగళూరులో ఉద్యోగంలో చేరాను. అమ్మ చనిపోయి అప్పటికి కొద్ది రోజులే అయ్యింది. అప్పుడు నేనున్న మానసిక స్థితిలో సార్ రాసిన ఉత్తరాలే నాకు ఎంతో ఊరట కలిగించేవి. కృష్ణతో నా వివాహ విషయం తెలియగానే చాలా సంతోషపడుతూ ఉత్తరం రాసారు. నేను కాకినాడలో ఉద్యోగంలో చేరాక నిజనిర్ధారణ పని మీద వచ్చిన ప్రతిసారీ కలిసి వెళ్ళేవారు. కృష్ణ ఇంట్లో పనులు పట్టించుకోడని నవ్వుతూనే కోప్పడేవారు. కృష్ణ ఉద్యోగం మానేశాక ఏదో ఒకటి చేయమని ఒక పక్క పోరుతూనే హెచ్‌ఆర్‌ఎఫ్ నాకు ఆర్థికంగా భారం కాగూడదని చూసేవారు. నాకు అక్కతో వున్న అనుబంధం వల్లగాని, చిన్నప్పటినుండీ ఆయనతో వున్న సాన్నిహిత్యం వల్ల గాని నా జీవితంలో అడుగడుగునా నేను సంతోషంగా వున్నానా లేనా అని కనిపెట్టుకునే వారు. బహుశా ఆయన చెల్లెళ్లకి కూడా అంత అదృష్టం దక్కి వుండదు.

సినిమాలంటే అంత ఆసక్తి లేదుగాని సార్‌కి తలత్ మహమూద్ పాటలంటే చాలా ఇష్టం. సమయం దొరికినప్పుడు క్యాసెట్ పెట్టుకుని వింటూ పని చేసుకునేవారు. ఎపిసిఎల్‌సిలో ఓటింగ్ జరిగి ఆయన అభిప్రాయం వీగిపోయిన రోజు తలత్ చనిపోయిన వార్త నేనే ఆయనకు చెప్పాను. ఆ క్షణంలో ఆయన తలత్ పాడిన ఈ పాటను గుర్తు చేసుకుని వుంటారు.

సబ్ కుఛ్ లుటాకే హోష్ మే ఆయే తో క్యా కియా
దిల్‌నే అగర్ చిరాగ్ జలాయే తో క్యా కియా

అంతా పోగొట్టుకున్న రోజే తలత్‌ని కూడా పోగొట్టుకోవడం ఎంత కాకతాళీయమో! నేను తలత్‌ని బాలగోపాల్‌తో తప్ప వేరేగా అసోసియేట్ చేయలేను. అదే లోతు, అంతే సున్నితత్వంతో సాగే నిర్మల గానం.

బోధించడం ఆయన తత్వం కాదు

బాలగోపాల్ గారితో సాన్నిహిత్యం, కలిసి పనిచేయడం నన్ను ఎట్లా ప్రభావితం చేసాయో చెప్పాలనుంది. ఆయనలో నాకు చాలా భిన్నంగా, విశిష్టంగా కనిపించిన అంశం ఏమిటంటే ఎప్పుడూ ఎవరికీ Preach చేయరు. ఎపిసిఎల్‌సిలో చర్చ జరిగిన కాలంలోగాని ఆ తర్వాత హెచ్‌ఆర్‌ఎఫ్ పెట్టినప్పుడు గాని నాకు తెలిసి ఆయన ఏ ఒక్కరినీ తన పక్షం తీసుకోమని అడగలేదు. అప్పట్లో నాకు తెలిసిన విప్లవ సంఘాల్లోగాని, పార్టీల్లోగాని అది ఊహించలేని గుణం. కేడర్‌ని ఎడ్యుకేట్ చేసే పేరుతో అభిప్రాయాన్ని మలుచుకోవడం సర్వసాధారణం. కాని అందుకు పూర్తి భిన్నంగా వ్యవహరించారు బాలగోపాల్. ఆయన ఆలోచనలకున్న బలమే మా

అందరినీ ప్రభావితం చేసింది. తన ఆలోచనను తిరుగులేని ఆర్గ్యుమెంట్‌గా పెట్టడంలో ఆయనకెవరూ సాటిరారు. అదే సమయంలో ఇతర ఆర్గ్యుమెంట్స్‌ని అంతే సహనంతో వినేవారు. అప్పటివరకు ఇతర సంఘాలలో కేవలం అఫీషియల్ లైన్‌కో, పార్టీ లైన్‌కో కట్టుబడి వుండే మేధావులను చూసిన నాకు ఇది చాలా విశిష్టంగా, ఉన్నతంగా కనబడింది. అప్పటి వరకూ విప్లవ రాజకీయాలతో మమేకమై మార్క్సిస్టు భావాలను చాలా గట్టిగా నమ్మే స్నేహితుల మధ్య వుంటున్న నాకు బాలగోపాల్ గారు చేసిన కొన్ని సిద్ధాంతపరమైన విశ్లేషణలు ఎంతో ఆలోచింపచేసాయి. కొందరు వాటిని దాడిగా పరిగణిస్తే, కొందరు ఆయన సిద్ధాంత గందరగోళంలో పడ్డాడని భావించారు. కొందరు ఇంకా నీచానికి దిగజారి వ్యక్తిగత విమర్శలు కూడా చేసారు. సిద్ధాంతాన్ని మతంగా భావించేవారు దానిలో మార్పుని, అభివృద్ధిని ఆహ్వానించలేరనేది నాకు అర్థం అయ్యింది. విరసంలో స్త్రీ సమస్య మీద అవగాహనా పత్రం తయారు చేసినప్పుడు నేను ఎదుర్కొన్న చేదు అనుభవాలు ఆ నమ్మకాన్ని మరింత బలపరిచాయి. ఆ సందర్భంలో నన్ను మళ్లీ ఒకసారి 'మతభ్రష్టురాలి'ని చేసినందుకు సారుకి రుణపడి వుంటాను.

బాలగోపాల్ మార్క్సిస్టా, హ్యూమనిస్టా, గాంధేయవాదా? ఆయన్ని ఏ వాదంలో ఇమడ్చాలన్న తర్జనభర్జన జరుగుతూనే వుంటుంది. He was an essential mix of everything అని నాకు అనిపిస్తుంది. A true democrat. కొత్త ఆలోచనలకు తలుపులు ఎప్పుడూ తెరిచి వుంచేవారు. తెలియని విషయాలను అడిగి తెలుసుకునేవారు. ఆయన ఎంతో జాగ్రత్తగా కాపాడుకున్న Modesty (వినమ్రత) ప్రస్తుతం అంతరించిపోతున్న విలువల్లో ఒకటి.

ఎంత ముభావో అంత సరదామనిషి

చాలా ముభావంగా వుండే స్వభావం వల్ల ఆయన గురించి చాలా దురభిప్రాయాలు వుండేవి. ఆయనకేమీ పట్టదని, insensitive గా వుంటారని అనుకునేవారు. పని ఒత్తిడి ఉన్నప్పుడు తన గూట్లోకి వెళ్లిపోయినా మిగతా సమయంలో ఎంతో సరదాగా వుండగలరు. ఒకసారి సార్‌తో వైజాగ్ నుండి విజయవాడ దాకా రైలు ప్రయాణం చేస్తున్నప్పుడు తన బాల్యం గురించి ఎన్నో విషయాలు చెప్పారు. దారి పొడవునా పల్లీలు, రకరకాల చిరుతిళ్లు తింటూ చాయ్‌లు తాగుతూ చెబుతూనే వున్నారు. చిరుతిళ్లు అంటే ఆయనకు ఎంతో ఇష్టం. అందుకే ఒకసారి రైలు పెట్టెలో కిందంతా పల్లీతొక్కలు కనబడితే 'అట్నుంచి ఈ బోగీలోనే వచ్చారా' అని ఆటపట్టిస్తే చాలా సరదాగా తీసుకుని నవ్వేసారు. ఎపిసిఎల్‌సి రోజుల్లో స్టేజ్ మీద విప్లవ పాటలు పాడకూడదని అనుకున్న తర్వాత విజయవాడ యూనిట్

సభ్యులం వీధినాటకాన్ని ఒక రూపంగా ఎంచుకుని ప్రచారం చేసాం. దానికి సార్ నుండి ఎంతో ప్రోత్సాహం వుండేది. తర్వాత కార్యదర్శి నివేదికలో వీధినాటకాల ప్రస్తావన లేకపోతే పోట్లాడాను. వెంటనే తప్పు ఒప్పుకుని చేర్చారు.

బాలగోపాల్ గారి రచనలతో అందరికీ పరిచయం వుంది. ఒక భిన్నమైన కోణం, హక్కుల అవగాహన ఆయన ప్రత్యేకత. ఒకసారి ఎన్‌హెచ్‌ఆర్‌సికి కంప్లైంట్ ఇవ్వడానికి 'స్వేచ్ఛ' పత్రికల్లోనుంచి ఎన్‌కౌంటర్ మరణాలు, లాకప్ హత్యల జాబితా తయారు చేసే పనిని నాకు అప్పగించారు. స్వేచ్ఛలన్నీ ముందు పెట్టుకుని వరుసగా జాబితా రాయడమే గాక వివరాలు తెలుసుకోవడానికి రిపోర్టులు చదవాల్సి వచ్చింది. సాధారణంగా అలాంటి రిపోర్టులు చాలా పొడిగా వుంటాయి. కాని ఎన్‌కౌంటర్‌లు, లాకప్ హత్యలు వంటి గంభీరమైన సంఘటనల్లో దాగివున్న అనేక సున్నితమైన అంశాలను భావోద్వేగంతో రిపోర్టు చేయడం ఒక్క బాలగోపాల్‌గారికే సాధ్యమైంది. అవి ఏ కవిత్వానికీ తీసిపోవు. జరిగిన అన్యాయం మాటున ఉన్న విషాదాన్ని, ఆ వ్యక్తుల జీవితాలను సామాజిక కోణంలో చూస్తారు. అవి కేవలం రిపోర్టులు మాత్రమే కావు. చారిత్రిక కథనాలు. బహుశా ఆ పని నాకు అప్పజెప్పకపోతే నేనా డిస్కవరీ చేసేదాన్నే కాదు.

ఆయన రాసిన ప్రతి రచన ఒక బలమైన నిరసనగా, అట్టడుగు ప్రజల గొంతుగా వెలువడినదే. మెరుగైన ప్రత్యామ్నాయ సమాజం కోసం, ఉన్నతమైన విలువల కోసం రాసినవే అన్నీ. ఆయనను నిరంతరం ఏదో ఒక పనే నడిపిస్తూ ఉంటుంది. గత పదేళ్లుగా ఆయన రొటీన్ చూస్తే భయం వేసేది. ఒక పక్క న్యాయవాద వృత్తి, ఇంకొక పక్క హెచ్‌ఆర్‌ఎఫ్ పనిమీద ప్రతి శనాదివారాలు రాష్ట్రంలో తిరగడం, వాటితోపాటు ప్రభాత చదువు బాధ్యత. ఫోనులో కూడా రెండు నిమిషాలు సావకాశంగా మాట్లాడే అవకాశం దొరికేది కాదు. చివరికి నిద్రను కూడా జయించారు. శరీరాన్ని ఒక యంత్రం కింద మార్చారు. సమయం విలువ తెలియడంతోపాటు చాలా క్రమశిక్షణ ఉంటే తప్ప అది సాధ్యం కాదు.

నిజాయతీ లేమికి బాధపడేవారు

మనుషుల ప్రవర్తన పట్ల ఆయనకు చాలా ప్రత్యేకమైన అబ్జర్వేషన్ ఉండేది. నిజాయితీ లేని వారి పట్ల చాలా చిన్నచూపు వుండేది. ఒకసారి నాకు రాసిన ఉత్తరంలో ఆ విషయం రాశారు కూడా. 'పనికి నేను భయపడను. ఎంత పనైనా చేయగలను కాని మనుషుల dishonesty అంటేనే నాకు భయమేస్తుంది' అని రాసారు. ముఖ్యంగా వామపక్ష రాజకీయాల్లో వుంటూ, మెరుగైన సమాజాన్ని, విలువల్ని ఆకాంక్షించేవారు నిజాయితీగా లేకపోవడాన్ని ఆయన సహించలేకపోయేవారు. మనుషుల్లోని 'చీకటి కోణాల' ప్రస్తావన అలాగే వచ్చి వుంటుంది.

వ్యక్తిగతంగా ఆయనపై వచ్చిన నిందారోపణలను ఆయన ఎప్పుడూ సీరియస్‌గా తీసుకోలేదు. ఆయన సిద్ధాంతపరంగా ప్రవేశపెట్టిన ఆలోచనల పట్ల తెలుగు సమాజం రకరకాలుగా స్పందించినా సైద్ధాంతిక జవాబు అవసరమైతే తప్ప వ్యక్తిగత ఆరోపణలకు ఆయన ఎప్పుడూ జవాబు చెప్పలేదు. '1995 తర్వాత నువ్వు రాజకీయంగా పతనమైనావు' అన్నదానికి ఏమని స్పందిస్తాము? ఆచరణ ద్వారానే నిరూపించాలనేవారు. కాని ఆయన చనిపోయిన తర్వాత తెలిసిందేమిటంటే ఇలాంటి విమర్శలు చేసేవారికి సైద్ధాంతికంగా జవాబు చెప్పే ఓపిక ఎటూ లేదు, ఆయన ఆచరణను కూడా గుర్తించడం ఇష్టం ఉండదని. ఇంత జరిగినా బాలగోపాల్ సార్ ఎవరిపట్లా ద్వేషంగా, కోపంగా వున్నట్లు నాకు తెలీదు.

2004 వేసవిలో హెచ్‌ఆర్‌ఎఫ్ బృందంతో కలిసి కాశ్మీర్ వెళ్లడం నాకు అపురూపంగా మిగిలిపోతుంది. కాశ్మీర్ సమస్యపట్ల సార్ పరిశీలన, అవగాహన వల్లనేమో అక్కడికి వెళ్లగానే ఆయన కాశ్మీరీగా మారిపోయారు. అక్కడివాళ్లు కూడా ఆయనను తమవాడిగా, మిత్రునిగా భావించారు. ప్రకృతి సౌందర్యంతోపాటు ఆ లోయని కమ్ముకున్న విషాదాన్ని మాకు పరిచయం చేసారు. పీర్ పంజల్ పర్వతాలు, వాటిమధ్య ప్రవహించే చీనాబ్, గొర్రెల మందతో వలసపోతున్న గుజ్జర్లు, ప్రతి ఇంట్లో చనిపోయిన మిలిటెంట్ల ఫోటోలు, నిత్యం నిశ్శబ్దంగా జరుగుతున్న యుద్ధం... ఇవన్నీ మాకు చూపెట్టారు. ఒక రోజు సరదాగా 'గుజ్జర్లకీ మీకు పెద్దగా తేడాలేదు, ఎక్కడో మీకూ వాళ్లకీ చుట్టరికం వుందని' ఏడిపించాను. ఇప్పుడనిపిస్తుంది ఆయనకు గుజ్జర్లతోనే కాదు, ఏజెన్సీలో ఆదివాసులతోనూ, నోరులేని దీనావస్థలో వున్న ప్రతివారితోనూ చాలా దగ్గర చుట్టరికం వుంది.

చుట్టరికాలు, బంధాలు అన్నీ తెంచుకుని, వచ్చిన పని అయిపోయినట్టు హడావిడిగా 'ఏ మెరే దిల్ కహా ఔర్ చల్' అంటూ చెప్పాపెట్టకుండా వెళ్లిపోయారు. తలత్ పాడినట్లు –

చార్ ఆంసూ కోయీ రో దియా
ఫేర్ కే మూ కోయీ చల్ దియా
లుట్ రహా థా కిసీకా జహాన్
దేఖతీ రహ్‌గయీ యే జమీన్
చుప్ రహా బేరెహం ఆస్మాన్

ఆ రోజు భూమీ, ఆకాశం నిర్దాక్షిణ్యంగా మౌనం వహించాయి. అందరూ నాలుగు కన్నీళ్లు కార్చి వెళ్లిపోతున్నారేంటి? ఎవరూ సార్‌ని తిరిగి తీసుకురారేంటి అని అక్క ఎదురు చూస్తూనే వుంది. ఇదంతా కేవలం ఒక పీడకల మాత్రమేనని ఆశతో

వుంది. నేనూ అలాగే అనుకున్నాను. వెనక్కి తిరిగి చూస్తే పది సంవత్సరాల నిరంతర శ్రమ, తపస్సు మధ్య బాలగోపాల్ కనపడ్డారు. వ్యక్తిగత విమర్శల మధ్య, దాడుల మధ్య పట్టుదలగా నిలబడి స్వతంత్రమైన హక్కుల ఉద్యమానికి పూనుకున్న సారు కనబడ్డారు. ఆయన అనుకున్నది సాధించారు. ఆ ప్రయత్నంలో ఆయనతో కలిసి నడిచినందుకు నా జీవితాంతం గర్వపడతాను. ఆ పనిలో వుంటేనే ఆయన చెయ్యి ఎప్పుడూ నా తల మీద వున్నట్టు అనిపిస్తుంది.